

Інститут проблем виховання НАПН України

ГЕНЕЗА ІДЕЇ РАНЬОГО ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ : ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ХХ СТ.

У статті представлено становлення ідеї естетичного розвитку дитини раннього віку у філософсько-педагогічній думці, починаючи від періоду античності до ХХ століття. Розглядаються положення вчених – античних мислителів, філософів і богословів середньовіччя, епохи Відродження і Нового часу щодо навчання й розвитку дитини 1-3-х років естетичними засобами у руслі їх концептуальних підходів. Ідея трансформувалась під впливом поглядів вчених – представників різних філософсько-педагогічних течій, які дослідили її різні аспекти – періоди розвитку дитини, важливість розвитку у ранньому дитинстві, природовідповідність навчання, ефективність естетичних засобів впливу на дитину у ранній період життя.

Ключові слова: ранній естетичний розвиток, ретроспективний аналіз становлення ідеї раннього естетичного розвитку, філософсько-педагогічна думка, історичні періоди.

Рагозіна В.В. Генезис идеи раннего эстетического развития в философско-педагогической мысли: от античности до XX ст.

В статье представлено становление идеи эстетического развития ребенка раннего возраста в философско-педагогической мысли, начиная от периода античности и до XX века. Рассматриваются положения ученых – античных мыслителей, философов и богословов средневековья, эпохи Возрождения и Нового времени относительно обучения и развития ребенка 1-3-х лет эстетическими средствами в русле их концептуальных подходов. Идея трансформировалась под воздействием взглядов ученых – представителей разных философско-педагогических течений, которые исследовали ее различные аспекты – периоды развития ребенка, важность развития в раннем детстве, природосоответствие обучения, эффективность эстетических средств влияния на ребенка в ранний период жизни.

Ключевые слова: раннее эстетичное развитие, ретроспективный анализ становления идеи раннего эстетического развития, философско-педагогическая мысль, исторические периоды.

Ragozina V.V. Genesis of idea of early aesthetic development in a philosophical-pedagogical science: from antiquity to the twentieth centuries.

In the article, becoming of idea of aesthetic development of child of early age opens up in philosophical-pedagogical science from the period of antiquity to the twentieth centuries. Positions of ancient thinkers, philosophers and theologians of dark ages are examined, Renaissance and New time about teaching and development of child of 1-3th by aesthetically beautiful facilities in relation to their conceptual approaches. An idea was transformed under act of looks of scientists – representatives of different philosophical-pedagogical flows which probed its different aspects are periods of development of child, importance of development in babyhood, accordance nature of childteaching, efficiency of aesthetically beautiful facilities of influence on a child in an early period of life.

Keywords: aesthetic development of child of 1-3th, retrospective analysis of becoming of idea aesthetic development of child in babyhood, philosophical-pedagogical idea, historical periods.

Упродовж останніх років в Україні посилилася увага до проблем дошкільної освіти й виховання, що стало одним з пріоритетних напрямів державної політики у галузі освіти. Теоретико-практичні засади системи дошкільної освіти розробляються А.Богущ, І.Бехом, О.Кононко, В.Кузьменко, І.Рогальською, Т.Танько, Г.Тарасенко, Л.Зайцевою та ін. Естетичні засоби виховання у дошкільному дитинстві – природу, музичне, хореографічне і образотворче мистецтво, мовленнєву діяльність та їх інтеграцію в просторі дошкільних навчальних закладів розглядають зарубіжні (Т.Комарова, І.Ликова, Р.Чумічова, М.Гмошинська) і вітчизняні (Н.Гавриш, Т.Науменко, Т.Ротерс, З.Плохій, С.Садовенко, А.Шевчук) вчені. Особливо актуальним сьогодні є виховання і розвиток дитини раннього віку, що тільки починає реалізовуватися в українському дошкільному порівняно з практикою розвинених зарубіжних країн.

Потреба педагогів у науково-методичному забезпеченні навчання дітей 1-3-х років зумовлює науковців до вивчення проблеми раннього розвитку, започаткованої у 20-х р.р. ХХ ст. (М.Щелованов, Н.Аксаріна, І.Островська, М.Кістяковська, Н.Ладигіна, Н.Ейгес), що епізодично розроблялась у окремих працях періоду 70-80-х р. цього ж століття (Р.Фрідман, К.Форраї, М.Нільсон, Р.Оганджян, М.Кайтанджян). Грунтовне вивчення особливостей естетичного розвитку дитини у період раннього віку спонукає розглянути зародження самої ідеї і її трансформацію у філософсько-педагогічній думці протягом минулих століть, що й обумовило мету написання статті.

Ретроспективний аналіз становлення науково-педагогічної думки свідчить, що сучасному розумінню раннього естетичного розвитку, його мети й завдань передував тривалий шлях теоретичних і практичних пошуків. Вперше ідея естетичного розвитку дитини у ранній період її життя з'явилися ще у надрах **античної освіти**. Незважаючи на відмінність освітніх систем у Стародавній Греції – спартанської, з її спрямованістю на виховання воїна та афінської – з її прагненням виховувати всебічно розвинену людину, у їх підходах до розвитку дитини раннього віку відзначаємо багато спільного. Так, у обох суспільствах традиційно опікувалися дітьми тільки представників вищих соціальних верств населення. Розвиток найменших відбувався в умовах сім'ї - діти обох статей до семи років піростали у родині і перебували переважно на жіночій половині житла під опікою нянь-годувальниць. Попри схожі риси існували й відмінності. У Спарті суворі вимоги до дитини ставилися вже на момент її народження: немічних немовлят полишали життя, а здорових - віддавали до родин, де їхнім вихованням займалися раби. Кінцева мета – досягнення фізичної досконалості обумовлювала засоби і умови розвитку дітей - новонароджених не сповивали, поступово закаляли і привчали пристосовуватися до життя. Найбільш у мистецтві догляду цінувалися няні зі Спарти, які не попускали коверзування маленьких дітей, вміли зупиняти плач, добре знали на потребах малюків і вміли їх наставляти. В Афінах же дитина перших днів перебувала у естетично сприйнятливому середовищі - чула музику, їй співали дорослі (няні) і переносили на природу, до святилищ для надання різноманітних вражень – всі засоби сприяли

становленню «мусического» громадянина, що у Стародавній Греції означало освічену у галузі літератури, науки й мистецтва людину.

Означена нами проблема знайшла відображення у працях давньогрецьких філософів (*Демокріта, Сократа, Платона, Арістотеля* та ін.), узагальнення поглядів яких дозволило зробити наступні висновки. По-перше, у мислителів простежується думка про необхідність раннього початку навчання дитини, що розвиває юну й ніжну істоту. Розвиток дитини починається ще тоді, коли маля знаходиться у лоні матері, ось чому і Платон, і Арістотель так багато уваги у своїх трактатах приділяють настановам майбутнім матерям – вони мають опікуватися не тільки своїм здоров'ям, але й турбуватися про свої думки і почуття, а також не байдикувати [2, с. 205]. Щодо останньої рекомендації Арістотеля можна припускати, що філософ мав на увазі позитивні емоції, які переповнюють людину, захоплену різними цікавими їй заняттями і позитивно впливають на загальний стан майбутньої матері, а отже, й на дитину.

По-друге, у розвитку маленької дитини філософи вважають вартими уваги практично всі аспекти, пов'язані з доглядом, харчуванням, режимними моментами, організацією виховання і ретельно їх прописують, особливо Арістотель. Важливо, що вже античними філософами визначено принципи - поступовість і систематичність у навчанні дитини, що благотворно позначається на її загальному розвитку.

По-третє, філософи розуміли необхідність співвідносити виховний вплив на людину з її особливостями у кожний з етапів життя, що різняться фізичними й духовними новоутвореннями. Саме ці міркування спонукали мислителів виділити *вікові періоди розвитку людини*, найпершим з яких і є ранній вік. На чому ж акцентують увагу філософи у цей проміжок життя? Платон наголошує на обов'язковості гарного фізичного розвитку дитини (годувати грудним молоком, забезпечувати свободу рухів дитині цілодобово, закалювати та ін.) й водночас – розвивати її сприймання - до трирічного віку виносити дитину на природу та створювати можливість спілкування з рідними. Серед естетичних впливів Платон визнає цілительну силу заколисування дитини і наспівування їй матір'ю, що, на його погляд, є схожим за грою на флейті. Прогресивними на той час були

судження Арістотеля про необхідність розвитку дитини в умовах сім'ї за керівної ролі батька, проте під наглядом державних осіб (педономів), а також його критика батьків, що намагалися самоусунуватися від процесу виховання. Суголосні його думкам і висловлювання філософів Стародавнього Риму, які підтверджували їх власним прикладом – так, Катон Старший сам виховував сина, не доручаючи таку важливу роботу рабам, а дружина Плутарха відмовилася від послуг няні і сама годувала й сповивала своїх дітей [4, с. 55].

По-четверте, важливе місце у вихованні дітей до трирічного віку, з огляду філософів, посідають ігри, бесіди, казки, музика й пісні – все, що відноситься до естетичних засобів виховання і навчання дитини. Саме граматика, гімнастика, музика й малювання, на думку Арістотеля, дозволяє виплекати зовнішньо і внутрішньо прекрасну людину.

Цікаво, що ще в праці Платона вперше прозвучала думка про суспільне виховання дітей близько трирічного віку і хоча у філософа воно можливе тільки в умовах ідеальної держави, ця ідея виявилася плідною і розвинулася у теорії і практиці декілька століть потому.

В епоху **Середньовіччя** виховання дитини у ранній період її життя як і у попередній історичний період відбувалося вдома під керівництвом батьків, здебільшого матері. Його спрямованість визначалась не тільки загальноприйнятою метою – засвоєнням церковних норм, що регулювали всі сфери життя людини і у вигляді настанов прописувалися у тогочасних творах («Про навчання дітей благородних осіб» Вінцента із Бове, «Про виховання дітей» Іоанна Златоуста, «Листи до Лети» Блаженного Ієроніма), але й приналежністю сім'ї до певної касты зі своєю системою цінностей, яку передавали молодшим. Так, дітей заможних родин намагалися навчати по книгам, а з п'ятирічного віку – від керівництвом вчителя, дітей ремісників і купців більше наставляли у придбанні трудових навичок, ніж у читанні й рахунку. Знайомство з музикою і співом дітей всіх верств населення відбувалося під час церковних служб та культових церемоній, вивчення ж їх у комплексі «семи вільних мистецтв» було доступним тільки при переході до шкіл (монастирських, кафедральних). Ідеал естетично розвиненої людини досягався за

умови лицарського виховання, що до семирічного віку відбувалося вдома і складалося з семи лицарських чеснот (куди входило декламування віршів, складання пісень і музикування на флейті, арфі).

Новий поштовх ідея розвитку дитини у ранньому віці дістала у період **Відродження**, де відродився ідеал гармонічно розвиненої людини, при тому що «...гармонія розуміється як, головним чином, ... проблема індивідуального розвитку особистості» [3, с. 62], що узгоджувався з вимогами нового суспільства – потреба у життєстійкій і активній людині, що прагнула розвиватися. Її формування мало започатковуватися у ранньому віці, а отже, мислителі цієї доби (*Ф. Рабле, М. Монтень, Т. Мор, Т. Кампанелла, Е. Роттердамський, Х. Л. Вівеса* та ін.) дискутували на предмет того, що ж саме потрібно розвивати від народження, адже необхідність раннього початку навчання та важливості цієї справи у них не викликала заперечень - . «...яка почесна і корисна праця впродовж цілого дня носити дитину на руках, ...співати їй пісеньки, розповідати ...казки, ... грати в зозулю і докласти всіх зусиль зробити їх красивими, здоровими і веселими, ...»[цит. за 3, с. 72]. У цій цитаті простежується мета розвитку дитини і зміст виховання, яким вона досягається. Свої думки щодо розвитку дитини гуманісти втілили у розроблених ними ідеальних виховних системах (індивідуальній – у Рабле та суспільній – у Кампанелли), описаних у «Гаргантюа і Пантагрюелі» та «Місті Сонця». Вагому роль вони відводять заняттям, що естетично розвивають маленьку дитину – музикування, вокальні вправлення, малювання, споглядання картин та ін.

Доба **Нового часу** означена виникненням педагогічної науки, в царині якої ідея раннього естетичного розвитку плідно розвинулася у працях *Я.А.Коменського* та просвітителів - *Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо* та ін. Твори педагогів («Материнська школа», «Думки про виховання», «Еміль або Про виховання» та ін.) містять багато цінних для педагогів з розвитку дитини у ранній період положень, зокрема, про вплив на неї, поки вона є гнучкою у «ніжному віці», про обережне і майстерне, подібно садівникові, плекання дитини (Я.А. Коменський), і найголовніше – про природовідповідність навчання, що має ґрунтуватися на природних особливостях дитини, серед яких у ранньому віці педагоги

підкреслюють активність, бажання дитини наслідувати всього, що вона бачить і помічає у інших та природній потяг до рухової діяльності та надзвичайну сприйнятливість, чутливість до нових вражень. Відповідно педагоги розробляють зміст навчання, що сприяє розвитку властивостей у кожен віковий період. Так, на першому році життя Коменський пропонує дорослим рухати колискою, де знаходиться дитина, наспівувати їй чи грати на тріскачці та тактильно впливати на маля - рухати її руки, обіймати, цілувати, пестити. На 2-3 році доречними будуть рухливі ігри, малювання, слухання музики, перегляд будь-яких видовищ – все, що буде приємно для зору, слуху дитини. Отже, у спектрі виховних засобів гідне місце займають різноманітні вправи, ігри, в умовах яких розвиваються органи чуття, що допомагають пізнавати навколишній світ [7, с. 90-92].

Порівнюючи дитячу душу з річковою водою, яку легко направляти, *Д.Локк* вважав необхідним уже в ранній період життя надавати той напрям, який впливатиме на подальший розвиток. Для цього він закликав вивчати здібності, природні задатки дітей і думати над тим, як використовувати найкращим чином все те, що дала природа. Вчений звернув увагу на природне прагнення дитини до вільної і різноманітної діяльності, задля якої потрібно надавати такі «іграшки» як камінці, мушлі, шматочки паперу та ін. – все те, що розвине природню здатність до самостійного експериментування і гри [7, с. 150]. Ідея Локка була плідно розвинена і впроваджена у практику роботи з найменшими дошкільниками його послідовниками у ХХ столітті – Ф.Фребелем і М.Монтессорі.

Ідеальний план розвитку гармонічної людини з самого народження розробив у романі-трактаті «Еміль або Про виховання» *Ж.-Ж. Руссо*, цінними у якому є положення педагога щодо природнього і вільного виховання та способів його досягнення. Педагог показав, що сприяти розвитку дитини можна тільки за умови супроводження його навчання, що передбачає створення необхідних умов для природнього зростання, тактовного спрямування його діяльності і формування інтересів та мотивів дитини. У ранньому віці в умовах сім'ї потрібно

зміцнювати фізичні якості дитини і тренувати органи чуття через спостереження за навколишнім світом, ігри, малювання [7, с. 209-217].

Цікаві погляди на розвиток дітей знаходимо у працях утопістів (*Ф.-М.-Ш.Фур'є, К.-А.Сен-Сімон, Р.Оуєн*). Найважливішим у розвитку дитини *Ф.-М.-Ш.Фур'є* вбачає у створенні відповідного середовища, що емоційно збуджує дитину. Серед цікавих засобів, що сприяють розвитку дитини змалечку, він запропонував дитячу оперу як синтетичний вид мистецтва, долучення до якої комплексно впливає на усі сфери особистості дитини – тренує зір і слух, розвиває смак та інші естетичні якості, суспільних цінності, загартовує організм через рухову діяльність. Вчений вважав, що кожна дитина обов'язково має займатися будь-яким видом мистецької діяльності з самого раннього віку, для чого розробив спеціальні рекомендації художнього розвитку для кожної вікової групи. Так, вже з шестимісячного віку малюків радив привчати слухати спів тріо і квартетів у приміщеннях для немовлят і прогулювати малят під звуки маленького оркестру [3, с. 284-285].

На відміну від однодумців *Р. Оуєн* намагався втілити свої ідеї у практиці створених ним же освітньо-виховних закладів для дітей робітників (які, щоправда, існували у дуже короткий термін), де першою ланкою була школа для 1-6-тирічних дітей, що поєднала ясла, дитячий садок і майданчик для ігор і розвивала дітей у іграх, гімнастичних вправах, надавала елементарні знання і організовувала різні форми дозвілля для батьків і дітей (музичні вечори, танці, ігри). Найкращим способом формування щасливої дитини Оуєн вважав естетичне виховання, що досягалося спогляданням природи і заняттями мистецтвом. Вже у дворічному віці діти займалися ритмікою і танцями, а з чотирьох років - співали і грали на музичних інструментах [11, с.271].

Зазначимо, що окремі думки утопістів заслуговують на увагу – зокрема, про важливість навчання дітей з раннього віку у колективах - суспільних закладах, комплексне навчання, що дозволяє всебічно виховувати дитину, акцент у ранньому віці на сенсорну і естетичну сфери.

Міцним підґрунтям для подальших розробок у сфері естетичного розвитку дітей раннього віку стали праці гуманіста *І. Г. Песталоцці*. Він був

переконаний, що дитині природою дана здатність до розвитку всіх внутрішніх сил і що «...час народження дитини є першим часом його навчання» [9, с.18]. Навчання має гармонійно розвивати здібності дитини, а всі предмети розглядаються тільки як засіб розвитку пізнавальних здібностей дітей, спонукання їх до активної діяльності - «...будь-яке навчання людини є не що інше, як мистецтво сприяти намаганням природи до свого власного розвитку...» - висловлювався педагог [10, с. 81]. Усі особи, які займаються вихованням дітей, а особливо - матері мають знати закони розвитку дитини і намагатися відповідно розвивати сили маленької людини – для цього у праці «Як Гертруда навчає своїх дітей» на прикладі матері багатодітної родини педагог розкриває методи їхнього виховання, що сприяють гармонійного розвитку. І хоча Песталоцці ідеалізував можливості виховання у тогочасних родинах, все ж його думки про необхідність закладення основ розвитку сил і здібностей дітей з раннього віку в умовах сім'ї, розвиток усіх сфер особистості дитини виявилися важливими і реалізуються у сучасній педагогіці.

Таким чином, ідея раннього естетичного розвитку зародилася в епоху античності і розроблялась у працях філософів і педагогів періодів Середновіччя, Відродження і доби Нового часу. Простежуючи її трансформацію, помітно, що протягом кількох тисячоліть вчені зосереджувалися по суті, на одних і тих же аспектах проблеми розвитку дитини – з якого віку він має розпочинатися, які періоди розвитку людини (дитини), на які сфери особистості важливо впливати і якими засобами, яким має бути навчання з раннього дитинства, щоб воно сприяло розвитку, яким чином діють на маленьку дитину різні естетичні впливи – музика, спів, малювання, споглядання природи, рухливі ігри та ін. Рух історичних епох спричинював зміни і у підходах вчених до означеної проблеми, що виявилися поступальними і прогресивними для їх часу і вартими уваги сучасників. Крім цього, філософсько-педагогічні праці створили міцне підґрунтя і активізували теорію й практику навчання й розвитку дитини раннього віку у педагогіці ХХ століття.

Література:

1. Антология гуманной педагогики. Аристотель / [ред.-изд. совет: Амонашвили Ш. А. и др.] ; сост. и авт. предисл. Корнетов Григорий Борисович ; первые читатели: Гуткина Лариса Давыдовна, Бирич Инна Алексеевна. - Москва : Шалвы Амонашвили : Моск. гор. пед. ун-т, 2004. - 221, [3] с. - Библиогр.: с. 223.
2. Антология гуманной педагогики. Платон / [ред.-изд. совет: Амонашвили Ш. А. и др.] ; сост. и авт. предисл. Корнетов Григорий Борисович ; первый читатель Ямбург Евгений Александрович. - Москва : Шалвы Амонашвили : Моск. город. педагог. ун-т, [2000]. - 222, [2] с. - Библиогр.: с. 222-223.
3. Гармонический человек. Из истории идей о гармонически развитой личности. Сборник статей. – М., «Искусство», 1965. – 322 с.
4. Джурицкий А.Н. История зарубежной педагогики: Учебн. пособие для вузов. – М. : Издательская группа «ФОРУМ» - «ИНФРА-М», 1998. – 272 с.
5. История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия: Учеб. пособие / Сост. С.Ф. Егоров, С.В.Лыков, Л.М.Волобуева, Н.Ю.Житнякова; Под ред. С.Ф. Егорова. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 440 с.
6. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учебн. пособие для педагогических учебных заведений / Под редакцией академика РАО А.И.Пискунова. – 2-е изд., испр. и дополн. – М.: ТЦ сфера, 2001.- 512 с.
7. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие (Сост. Кларин, А.Н.Джурицкий). - М. : Педагогика, 1987. – 416 с. (Б - ка учителя).
8. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения в 2-х т. Т. 1. / Под ред. В.А.Ротенберг, В.М.Кларина, - М.: Педагогика, 1981. – 336 с. (Пед. б-ка)
9. Песталоцци И.Г. Книга для матерей / Составитель, вступительная статья А.В.Калиниченко. – М.: «Карпуз», 2009. – 256 с.: ил. – (Педагогика детства).
10. Руссо Ж.Ж. Педагогические сочинения: в 2-х т. Т.1 /Под ред. Г.Н. Джибладзе; сост. А.Н.Джурицкий. – М.: Педагогика, 1981. – 656 с. (Пед. б-ка).
11. Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки: Посібник / Дмитро Скільський. – Київ : Смолоскип, 2011. – 376 с.: іл. – (Серія «Пролегомени», ISBN 978 – 966- 2164-41-1).

